

MİLLÎ BİRLİK KOMİTESİNİN AMERİKA İLE İLİŞKİLERİNİN BELİRLENMESİNDE DEVRALINAN HAZİNENİN VE BORÇLARIN ROLÜ

Mustafa ESEN¹

Öz

İkinci Dünya Savaşı'nın Müttefiklerin zaferi ile sona ermesi sonucu yayılan demokrasi dalgası, Türkiye'de çok partili hayata geçme kararı alınmasına sebep olmuş ve Demokrat Parti iktidara gelmiştir. Demokrat Parti döneminde Amerika Birleşik Devletleri ile yakın bir dış politika izlenmiş ve 10 yıllık Demokrat Parti dönemi 27 Mayıs askeri darbesi ile sona ermiştir. 10 yıllık Demokrat Parti iktidarının ardından iktidarı ele alan Milli Birlik Komitesi'nin Amerika Birleşik Devletleri ile ilişkilerini belirleme sürecinde pek çok faktör etkili olmuştur. Ancak bu faktörlerden devralınan hazinenin Amerika Birleşik Devletleri ile ilişkilerin belirlenmesinde önemli ölçüde belirleyici bir rolü olduğu dikkat çekmektedir. Nitekim bu durum bakanlar kurulu tutanaklarına ve Cemal Gürsel'in Amerika Büyükelçisi William Fletcher Warren ile görüşmesine yansımıştır. Makalemizde Amerika Birleşik Devletleri ile ilişkilerin belirlenmesinde etkili olan hazinenin ve borçların rolü incelenecek, bunun için Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanlığı belgelerinden ve Milli Birlik Komitesi'nin Bakanlar Kurulu toplantılarının tutanaklarından faydalanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: 27 Mayıs darbesinin etkisi, Dış siyaset, İktisadi bağımlılık, Amerika Birleşik Devletleri ile ilişkiler

THE ROLE OF THE INHERITED TREASURY AND DEBTS IN DETERMINING THE RELATIONS OF THE NATIONAL UNITY COMMITTEE WITH AMERICA

Abstract

The wave of democracy that spread following the victory of the Western Bloc allies in World War II led to the decision to transition to a multi-party system in Turkey, resulting in the rise of the Democratic Party. During the Democratic Party era, a close foreign policy was pursued with the United States, and this decade-long rule ended with the May 27 military coup. Several factors influenced the process of determining the relations of the National Unity Committee, which took power after the coup. Notably, the state of the treasury inherited from the Democratic Party played a significant role in shaping the relations with the United States. This situation is reflected in the minutes of the Cabinet meetings and in the discussions between Cemal Gürsel and American Ambassador William Fletcher Warren. In this article, we will examine the role of the treasury and debts in determining relations with the United States, for this purpose, the documents of the United States Department of State and the minutes of the National Unity Committee's Council of Ministers meetings will be utilized.

Keywords: The Impact of the Coup, Foreign policy, Economic dependency, Relations with the United States

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, mustafa.esen1@ogr.dpu.edu.tr, ORCID: 0009-0001-2756-2578

Giriş

İkinci Dünya Savaşı'nın Müttefikler'in zaferi ile sona ermesi sonucu yayılan demokrasi dalgasının Türkiye'ye yansması, çok partili hayata geçme kararı olmuştur. Buna müteakip 14 Mayıs 1950'de yapılan genel seçimler ile Demokrat Parti iktidara gelmiş ve 22 Mayıs 1950'de iktidarı resmen devralmıştır (Eroğul, 2014: 86). Demokrat Parti'nin iktidarı devralması sonucu Türk dış politikasında bir takım değişiklikler yaşanmış; on yıllık Demokrat Parti iktidarının dış politikası, zaman zaman sürüşmeler yaşansa da Amerika Birleşik Devletleri ve Batı ile yakın bir çizgi üzerinde seyretmiştir. Türkiye'nin 18 Şubat 1952'de NATO'ya girmesi; (Tuncer, 2013: 44-100) 24 Şubat 1955'te Türkiye-İrak Karşılıklı İşbirliği Anlaşması'nı imzalaması, 4 Nisan 1955'te İngiltere'nin, 25 Eylül 1955'te Pakistan'ın ve 3 Kasım 1955'te de İran'ın katılımı ile tamamlanan Bağdat Paketi'nin kurması gibi olaylar bu durumun göstergeleridir (Yetkin, 2014: 55). Bundan dolayıdır ki, o yıllardan beri kamuoyunda bazı çevreler tarafından Demokrat Parti, Amerikan yanlısı olmakla suçlanmış ve bu bağlamda eleştirilmiştir. On yıllık Demokrat Parti sürecini sonlandıran 27 Mayıs darbesi ise aynı çevrelerce Atatürkçü politikalara dönüş olarak algılanmış; bağımsızlıkçı politikalara dönüş beklentisini beraberinde getirmiştir. 27 Mayıs darbesi sonrasında 27 Mayıs 1960'la 27 Ekim 1961 arasında Türkiye'nin yönetimini üstlenmiş olan Milli Birlik Komitesi'ni oluşturan subaylar, Atatürk'ün ideallerini benimsedikleri iddiasında olsalar da dış politika açısından Atatürk'ün temel dış politika prensibi doğrultusunda bağımsızlıkçı bir politika izlememişler; aksine eleştirdikleri Demokrat Parti gibi Amerika Birleşik Devletleri ile yakın bir çizgide dış politika izlemişlerdir. Bu politikanın belirlenmesinde Türk Ordusu'nun NATO'ya olan bağımlılığından ekonomik faktörlere kadar pek çok faktör etkili olmuştur. Ancak makalemizde çerçevemiz gereği devralınan hazinenin ve borçların Amerika Birleşik Devletleri ile ilişkilerin belirlenmesine etkisi incelenecektir.

1.Yeni İktidarın Amerika ve Batı ile İlişkileri

İsmet İnönü, TBMM'nin 7. dönem 3. toplantı yılının açılışında demokratik karakterin bütün Cumhuriyet döneminde korunduğunu, diktatörlüğün prensip olarak kabul edilmediğini ve zararlı olduğunu, Büyük Meclis'in tek eksiğinin hükümet partisinin karşısında bir partinin bulunmaması olduğunu söylemiştir (Yetkin, 2014: 55). Buna müteakip başlayan çok partili hayata geçiş süreci 14 Mayıs 1950 tarihinde genel seçimlerinin yapılması ile sonuçlanmış ve Demokrat Parti seçimden zaferle çıkarak 22 Mayıs 1950 tarihinde iktidarı devralmıştır (Eroğul, 2014: 86). Demokrat Parti, iktidara geldikten sonra dış politikasının ana eksenini genelde Batı ile özelde ise Amerika Birleşik Devletleri ile iyi ilişkiler kurmak üzerine oturtmuştur. Çünkü Demokrat Parti, İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan demokrasi dalgasının Türkiye'deki bir sonucu olarak ortaya çıkmıştı. Üstelik Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye verdiği üç adet nota, Marshall Planı ve Truman Doktrini doğrultusunda yapılan yardımlar sonucunda oluşturulmuş olan Batı merkezli bir dış politika devralmıştı. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, Demokrat Parti tümüyle Batı uydusu bir parti de olmamış ve Kıbrıs gibi önemli meseleler karşısında İngiltere gibi bir ülkeye karşı kararlı durmaktan da çekinmemiştir. Örneğin Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Daily Telegraph Gazetesi'ne verdiği röportajda Yunanlıların Megali İdea'yı tekrar canlandırma çalışmalarına vurgu yaparak Kıbrıs'ın ilhak edilmesine izin verilmeyeceğini söylemiştir. Ayrıca İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na ilhak durumuna izin verilmesi halinde adanın askeri olarak savunulacağını bildirmiştir (Sarıkoyuncu Değerli, 2012: 91). Ancak genel hatlarıyla Demokrat Parti dönemi dış politikasını incelediğimiz zaman bu dönemde Batı ile iyi ilişkiler kurmak için özel bir hassasiyet gösterildiği görülmektedir. Demokrat Parti döneminde Amerika ile iyi ilişkiler kurulmasında ekonomik ilişkilerin özel bir yeri vardır. Çünkü Türkiye, Demokrat Parti öncesinde Amerika'dan bir takım yardımlar almış, Demokrat Parti döneminde de bu yardımları almaya devam etmiştir. Örneğin, 1948 ve 1952 arasında Amerika Birleşik Devletleri'nden Marshall Planı çerçevesinde 352.000.000 dolar yardım alınmıştır (Oran, 2009: 542). Demokrat Parti döneminde Amerika ve Batı ile ilişkilerin geliştirilmesi bağlamında atılmış olan en önemli adım, Türkiye'nin NATO'ya

üye olmasıdır. Türkiye, Demokrat Parti iktidara gelmeden evvel 11 Mayıs 1950 tarihinde NATO'ya üyelik başvurusunda bulunmuş, fakat bu başvurusu reddedilmiştir. Buna karşın 25 Haziran 1950 tarihinde SSCB'nin talimatı altında Güney Kore'ye taarruza geçen Kuzey Kore kuvvetlerinin Kore Savaşı'nı başlatması sonucunda Türkiye'nin NATO'ya üye olabilmesinin önü açılmıştır. Bunun sebebi, Türk Hükûmeti'nin 25 Temmuz 1950'de Birleşmiş Milletler Komutanlığının emrine 4.500 kişilik bir birlik gönderme kararı vermiş olmasıdır. Kore Savaşı sırasında Türk kuvvetlerinin sergilemiş olduğu kahramanlık, Türkiye'nin NATO'ya üyelik sürecinde önemli bir rol oynamıştır. Kore'ye asker gönderme kararının alınmasının ardından, 11 Ağustos 1950 tarihinde Türkiye NATO'ya üye olmak için ikinci başvurusunu yapmıştır. Ancak ikinci başvurusu da reddedilmiş; ABD, Türkiye ile Yunanistan'ın bir Akdeniz Paketi içerisinde yer almasını istemiştir (Tuncer, 2013: 32-39). İngiltere, Türkiye'nin Yunanistan ile Doğu Akdeniz bölgesinde bir komutanlık altında örgütlenmesini savunduğu için Türkiye'nin NATO üyeliğine itiraz etmiş olsa da nihayetinde son üyelik başvurusu kabul edilmiş; 18 Şubat 1952'de TBMM, Türkiye'nin NATO'ya katılmasına karar vermiştir. Ayrıca Türkiye, Demokrat Parti döneminde Amerika Birleşik Devletleri ile pek çok ikili anlaşma da imzalamıştır. 23 Haziran 1954'te imzalanan Askeri Tesisler Anlaşması bu anlaşmalara bir örnektir (Oran, 2009: 558). Demokrat Parti'nin Amerika Birleşik Devletleri'ne yakın olan dış politika çizgisinin en önemli örneklerinden bir diğeri de sonradan CENTO adını alacak olan Bağdat Paketi'nin kurulmasında etkin bir rol oynamasıdır. Batılı Devletler, özellikle de Soğuk Savaş'ın iki kutbundan birisinin lideri olan Amerika Birleşik Devletleri nezdinde Orta Doğu, gerek stratejik açıdan gerekse yer altı kaynakları açısından son derece önemli bir bölgeydi. Bölgede SSCB'nin yayılması riski, Batı Bloku açısından, özellikle Amerika Birleşik Devletleri açısından göze alınabilir bir risk değildi. Bu durumun bir sonucu olarak 13 Ekim 1951'de Amerikan, Britanya, Fransız ve Türk Hükûmetleri ortak notalarla sekiz Orta Doğu devletine bir Orta Doğu Komutanlığı önerdiler. Ancak bu öneri reddedildi. Bunun üzerine Orta Doğu devletlerinin yeni bir ittifakta birleştirilmesi için çeşitli çalışmalara başlandı. Türkiye, Pakistan ile yakınlaşarak 26 Temmuz 1951'de bir dostluk, 29 Haziran 1953'te de bir kültür anlaşması imzaladı ve 1954'te silah üretimindeki ihtiyaçların ortak olarak tespit edilmesine ve iki devletin ortak uluslararası sorunlarda karşılıklı görüş alışverişi yapılmasına karar verildi (Ataöv, 2006: 229). Adnan Menderes; Irak, Lübnan ve Suriye'ye ziyaretlerde bulunarak bir ittifak kurmaya çalışsa da Irak dışındaki Arap ülkeleri bu ittifaka soğuk yaklaştı. Bu ittifaka olumlu yaklaşan Irak ile Bağdat Paketi 24 Şubat 1955'te kurulmuş ve iki gün sonra Türkiye ve Irak meclisleri bu anlaşmayı onaylamıştır. Kısa bir süre sonra İngiltere Bağdat Paketi'ne katılmış, İran'ın da olumlu yaklaşımı ile Bağdat Paketi son şeklini almıştır (Eroğul, 2014: 152-153). Türkiye, bunların yanı sıra Süveyş Krizi sırasında Batılı devletlerin önerisi olan Dulles Planı isimli plana taraftar olmuş, ancak bunun kabul görmemesi üzerine Beş Devlet Planı isimli planın hazırlayıcıları arasında yer alarak ve çatışmalar sırasında Batılı devletlere karşı ılımlı davranarak Batılı devletlerin safında yer almıştır, (Tuncer, 2013: 116-120) bu gibi olaylar Demokrat Parti döneminde Türkiye'nin dış politikasında ana çizgisini Amerika Birleşik Devletleri ve Batı ile birlikte hareket etmek olarak belirlediğini göstermektedir.

1.1 Darbeye Giden Süreç ve 27 Mayıs Darbesi

Demokrat Parti, 7 Ocak 1946'da kurulmuş, 1946 seçimlerine katılmış, 1950, 1954 ve 1957 seçimlerini kazanarak yaşadığı 10 yıllık iktidar sürecinden sonra 27 Mayıs 1960'ta yapılan askeri darbe ile iktidardan düşürülmüştür. Cumhuriyet tarihimizin iktidara gelen ilk muhalefet partisi ve askeri darbe ile iktidardan düşürülen ilk iktidar partisi olan Demokrat Parti'yi darbeye iktidardan düşürülmeye götüren sürece bağlam oluşturmak açısından kısaca değinmemiz gerekmektedir; 1950-1954 arası, Demokrat Parti iktidarının en parlak dönemini olarak bilinir, ekonomik olarak bu dönemde tarımsal üretime dayalı bir ihracat modeli izlenmiş; mevsimin güzel geçmesi, tarımda makineleşme gibi faktörlerin etkisiyle köylünün refah seviyesi yükselmiş, bu durum Demokrat Parti'yi halk tabakasında daha muteber hâle getirmiştir, ayrıca

Türkiye'nin NATO'ya üye olması sonucu aldığı askeri ve ekonomik yardımlar ile de yükselen refah seviyesi sayesinde Demokrat Parti altın yıllarını bu dönemde yaşamıştır, 1954-1957 arasında ise Demokrat Parti artık iktidara ısınmış ve muhalefete karşı daha olumsuz bir yaklaşım sergilemeye başlamıştır, son olarak da 1957-1960 arası; siyasal iktidar mücadelesinin iyice yoğunlaştığı, ekonomik sıkıntıların zirveye çıktığı, orduda iktidara karşı cuntaların olduğu bir dönemi temsil etmektedir. 27 Ekim 1957'de yapılan genel seçimlerden sonra yeniden iktidara gelen Demokrat Parti, henüz mecliste hükümet programını okurken, bu dönemde muhalefete karşı olumsuz bir tutum takınacağına işaretini vermiştir, 4 Aralık 1957'de mecliste hükümet programını okuyan Başbakan Adnan Menderes; yeni seçimden henüz çıkıldığını, iç siyasette düzeni tehdit eden olayların meydana geldiğini, bir yandan bunların etkilerini yok etmeye çalışıp bir yandan da tekrar meydana gelmemesi için gerekli tedbirlerin alınacağını ve bu doğrultuda yasal düzenlemelerin yapılacağını belirtmiştir (T.B.M.M Tutanak Dergisi, 2014: 59). Gerçekten Başbakan Adnan Menderes'in bu sözlerinden sonra başlayan süreçte iktidar ve muhalefet arasında şiddete varacak olaylar yaşanmıştır. Ekonomik durum iyice kötüleşmeye başlamış, ülkede birçok mal bulunamaz hâle gelmiş, dükkânların önünde kuyruklar oluşmaya başlamış ve karaborsa oluşmuştur. Ayrıca Amerika Birleşik Devletleri ve Batı ile olan ilişkiler eski sıcaklığını kaybetmiş, artık ekonomik yardım alınamaz olmuştur (Eroğul, 2014: 208-209). Bu süreçte iktidar muhalefet mücadelesi iyice sertleşmiş, olaylar şiddet boyutuna ulaşmaya başlamıştır. 1958'de Cumhuriyetçi Millet Partisi, Türkiye Köylü Partisi ile birleşerek; Hürriyet Partisi ise Halk Partisi'ne katılarak muhalefetin kendi aralarında birlik sağlaması adına adım atmışlardır; (Eroğul, 2014: 215) iktidarın bu birleşmeye karşı tepkisi sert olmuş, Vatan Cephesi isminde bir karşı birlik kurma çalışmalarına başlamıştır. Böylece ülke kutuplaşmaya başlamış ve 27 Mayıs darbesi ile sonuçlanacak olan olaylar silsilesi başlamıştır. Uşak Olayları, Topkapı Olayları, mecliste kavga, Çanakkale olayları, Konya Olayları, Kayseri Olayları gibi olaylar yaşanmış; ülkede siyasi hava her geçen gün daha da gergin bir hâl almıştır. Nihayet Demokrat Parti meclis grubunun 12 Ağustos 1960'ta yapılan olağanüstü toplantısı sonucu Cumhuriyet Halk Partisi hakkında meclis soruşturması açılması kararı alınmış ve ülkedeki gerginliği artıracak olan Tahkikat Komisyonu 18 Nisan 1960'ta kurulmuştur. Komisyonun kurulması üzerine Kızılay'da CHP Genel Merkezi önünde, İstanbul ve Ankara'da gösteriler yapılmış; ancak iktidar bu gösterileri sert bir şekilde bastırmıştır; emekli Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel, Milli Savunma Bakanı'na ılımlı davranması yönünde bir uyarı mektubu yazmış, ancak iktidar taviz vermeye yanaşmamıştır. 5 Mayıs 1960'ta 555K parolası ile Ankara Kızılay'da yapılan gösteriler de şiddetle bastırılmış ve iktidar ılımlı davranmayacağını net bir şekilde göstermiştir. Bütün bu olaylar yaşanırken ordu artık safını iyice belli etmeye başlamış, 21 Mayıs 1960'ta Harp Okulu öğrencileri sessiz bir yürüyüş yapmıştır. Nihai olarak Başbakan Adnan Menderes 25 Mayıs günü çıktığı Eskişehir gezisinde bulunduğu sırada askeri darbe başlamış, 10 yıllık Demokrat Parti iktidarı 27 Mayıs 1960'ta askeri bir darbeye sona ermiştir.

2. Milli Birlik Komitesi'nin Kurulması ve Amerika Birleşik Devletleri ile İlişkilerde Devralınan Durum

Milli Birlik Komitesi, Orgeneral Cemal Gürsel liderliğinde 27 Mayıs 1960'ta Demokrat Parti'yi darbeye devirerek iktidara gelmiştir. Komite, iktidarı devraldıktan sonra 30 Mayıs 1960'ta hükümeti ilan etmiş, kurulan hükümette dışişleri bakanlığı görevini 16 Şubat 1962'ye kadar görevde olacak olan Selim Sarper'e vermiştir, (T.C. Resmi Gazete, 1960, 30 Mayıs) dolayısıyla inceleyeceğimiz dönemde dışişleri bakanlığı görevini Selim Sarper yürütmektedir. Ancak, ilişkilerin yönünü tayin eden unsurlara geçmeden evvel darbenin biraz öncesine dönmemiz gerekmektedir. Amerika Birleşik Devletleri nezdinde Demokrat Parti Hükümeti'nin durumu neydi ? 27 Mayıs darbecilerinin yayınlamış olduğu Ak Devrim isimli kitaba göre, Amerika'da 1 Mayıs 1960'ta CBS Televizyonunda yayınlanan bir söyleşide Lısagor isimli sunucu, senatör Fullbright'a, Kore'ye olduğu gibi Türkiye'ye de müdahale edip edilmeyeceğini sormuş;

Fullbright ise verdiği cevapta, Türkiye'nin çok daha olgun bir ülke olduğunu, ancak mevcut hükûmetin diktatörce bir tutum sergilediğini belirtmiş, Türkiye'ye iktisadi yardım yapmanın dışında bir müdahale yapamayacaklarını vurgulamıştır (Ak Devrim, 1960: 19). Böylece Amerika Birleşik Devletleri'nde Türkiye'ye müdahale edilmeyeceği kamuoyuna ilan edilmiştir. Soğuk Savaş koşullarında dünyanın *özgür dünya ülkeleri* ve *demir perde ülkeleri* şeklinde iki kutba ayrıldığını ve Demokrat Parti Hükûmeti'nin içeride de yoğun tepkilerle karşılaştığını düşündüğümüzde, Demokrat Parti'nin Amerikan kamuoyunda meşruiyetini yitirmeye başladığı ve Amerikan politikasında korunmaya değer düşünülmediği görülmektedir. Nitekim darbe sonrası 28 Mayıs 1960'ta The New York Times gazetesinde A.H Sulzberger imzasıyla yayınlanan başyazıda 27 Mayıs darbesi şu şekilde yorumlanmıştır: *"Güçlü komünizm karşıtı tutumunu sürdürecektir olan yeni yönetim NATO ve CENTO'ya bağlı olduğunu ilan etmiştir. Ayrıca diktatörlük kurma hevesinde olmadıklarını ve en kısa sürede özgür seçimlerin yapılacağını belirtmişlerdir. Yeni rejimin bu sözünü tutacağı umut edilir. Eğer böyle olursa, hür dünyanın bir parçası olarak Türkiye, içinde bulunduğu karışık durumdan kurtulma ve parlak bir geleceğe yönelme şansına sahiptir."* (Akalin, 2014: 111) Dolayısıyla 27 Mayıs darbesini yapan subayların Amerika Birleşik Devletleri tarafından kabul görebileceği bir ortamın oluşmuş olduğu görülmektedir.

2.1 Cemal Gürsel ve William Fletcher Warren Görüşmesi

Amerika Birleşik Devletleri ile ilişkilerin belirlenmesinde hazinenin etkisini anlamak için darbe sonrası yapılan en önemli görüşmelerden birisi olan Amerika'nın Türkiye Büyükelçisi William Fletcher Warren ile Cemal Gürsel'in gerçekleştirdiği görüşmeyi incelememiz gerekmektedir. Warren, 28 Mayıs 1960'ta Türkiye Büyükelçiliğinden Dışişleri Bakanlığına çektiği telgrafta görüşmeye ilişkin ilginç bilgiler vermektedir. Cemal Gürsel Warren'e öncelikle darbeyi neden yaptığından bahsetmiş; Adnan Menderes'i ve hükûmetini darbeye giden süreçte uyardığını ancak kendisinin ve hükûmetinin uyarılara kulak asmadığını, Türkiye'de insan haklarını ve basın özgürlüğünü çiğnediğini belirtmiş ve darbe yapmaya mecbur kaldığını ifade etmiştir. Warren ise darbeyi askeri olarak başarılı bulduğunu, ancak asıl zorlukların bundan sonra başlayacağını ve kendisinin bu zorlukları aşmaya yardımcı olmak için geldiğini ifade etmiştir. Warren, asıl önemli olanın Türkiye ve Amerika arasındaki ilişki olduğunu vurgulamış, Türkiye'nin özgür dünya ve özellikle Amerika için önemi olduğunu söylemiştir. Warren, Türk Ordusu'nun siyasete karışmama geleneğini bozmasından ve özgür dünya ülkeleri içerisindeki demokratik olma kriterini kaybetmesinden ötürü Amerikan Kongresi'nde birtakım problemlerin yaşanabileceğine vurgu yapmış, ancak, Amerika, İngiltere ve diğer yabancı ülke gazetelerinin Menderes hükûmetine destek vermediklerine ve onunla mücadele ettiklerine de dikkat çekmiştir. BBC ve diğer yayınlarda darbenin amaç ve hedeflerini anlatan söylemlere olumlu bakıldığını, hızlı bir şekilde adil ve dürüst bir seçime gidilmesinin Batı nezdinde askeri darbenin itibarını artıracığını ifade etmiştir. Cemal Gürsel ise Türkler için uzun zamandır temel dış politika ilkesinin Amerika Birleşik Devletleri ile iyi ilişkiler kurmak olduğunu belirtmiştir. Görüşmenin son ve konumuz açısından en önemli konuşmasında ise Cemal Gürsel Warren'e, önceki hükûmetin ülkeyi büyük bir mali kaosta bıraktığını, hazineye 23 milyon lira bulunduğunu, ancak memur maaşlarını karşılayabilmek için 180 milyon lira olması gerektiğini ve 1 Haziran'a kadar Amerika'nın mali yardım yapıp yapamayacağını sormuştur. Warren ise bazı şeylerin açıklığa kavuşturulması gerektiğini (*Aklında tanınma sorununun olduğunu belirtiyor.*) ama söylediği şeyleri aklında tutup elinden geleni yapacağını söylemiştir (Foreign Relations of The United States, 1958-1960: 845-848). Görüşmeden de anlaşıldığı üzere Cemal Gürsel, Amerika Birleşik Devletleri ile iyi ilişkiler kurmanın uzun zamandır Türk dış politikasının temel bir ilkesi olduğunu belirterek Amerika ile ilişkilerde herhangi bir bozulma olmayacağına dikkat çekmiştir. Zaten devralınan hazineye baktığımız zaman da dış politikanın yön değiştirebileceği bir ekonomik durumun olmadığı ortadadır. Cemal Gürsel'in Warren ile yaptığı görüşmeden kısa bir süre sonra 16 Haziran 1960'ta

Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Eisenhower, Cemal Gürsel'e mektup yazmıştır. Eisenhower, Cemal Gürsel'in yurttaşlarına ve dış dünyaya karşı ılımlı tutumunu özel bir ilgiyle takip ettiğini söylemiş, seçim yaparak iktidarı sivillere devretme konusundaki azimli tutumunun memnuniyetle karşılandığını belirtmiştir. Dış politika konusunda ise hükûmetin NATO ve CENTO ile bağlarını koruma azminden memnun olduğunu ve Türkiye ile samimi ilişkilere devam etmekten memnuniyet duyacağını vurgulamıştır (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, 1960). Böylece Warren ile yapılan görüşmede bahsi geçen tanıma sorunu, Cemal Gürsel için olumlu anlamda çözülmüştür.

2.2 Hazinenin Durumu ve Borçların Amerika Birleşik Devletleri ile İlişkilerin Belirlenmesine Etkisi,

30 Mayıs 1960'ta kurulan Birinci Gürsel Hükûmeti'nin 11 Temmuz 1960'ta ilan ettiği hükûmet programına baktığımızda, Amerika Birleşik Devletleri ile ilişkilerde 27 Mayıs sabahı ilan edilen prensipler doğrultusunda hareket edileceği ve barışçıl bir siyaset takip edileceği; bu amaca ulaşmak için Türkiye'nin Birleşmiş Milletler, NATO ve CENTO ittifaklarına dayanacağı vurgulanmıştır. NATO'nun Gürsel Hükûmeti nezdinde ne anlam ifade ettiğini anlamak için hükûmet programında söylenen şu sözlere bakmamız gerekmektedir:

“NATO, hür ve müstakil yaşamak ve insanlığın ve medeniyetin gerçek prensiplerini savunmak azminde bulunan Batı memleketlerinin Birleşmiş Milletler Anayasasına uygun olarak kurdukları bir savunma teşkilatıdır. Eski ve kuvvetli bağlarla bağlı bulunduğumuz ve Atatürk İnkılapları neticesinde kendilerine daha da yaklaşmış olduğumuz bu dost ve müttefik memleketler ile ilişkilerimizi her alanda eşitlik ve egemenlik esasları dairesinde yürütmek ve geliştirmek dış siyasetimizin başlıca prensiplerindendir.” (Dağlı & Aktürk, 1988: 5)

Hükûmet programında sarf edilen bu sözler, NATO ve CENTO ile kurulmuş olan ittifakı devam ettirmenin Atatürk İnkılaplarının bir sonucu olmakla eş değer olarak görüldüğünü düşündürmektedir. Bununla beraber, hükûmet programına giren bu sözlerin Gürsel-Warren görüşmesinden iki ay sonra söylendiğini düşündüğümüzde, ekonomik durumun kötü olmasının bu sözlerin söylenmesinde belirleyici olması da akla gelmektedir. Nitekim 2 Haziran 1960'ta yapılan Bakanlar Kurulunun ilk toplantısına baktığımızda, ikinci demir ve çelik fabrikasının durdurulması kararının verilmesinde Amerikalıların tepkisinin önemsendiği ve gözlemlenmesi gerektiği düşüncesinin hâkim olduğu görülmektedir (Koçak, 2010: 81). Dolayısıyla ekonomik bağımlılık, Türkiye'nin iç yatırımlarında vereceği kararlarda dahi belirleyici olmaya başlamıştır. Nitekim Cemal Gürsel, darbeden bir gün sonra, 28 Mayıs günü, ekonomik durumu tarif ederken çok kötü bir hazine devralındığını, büyük miktardaki borcun nasıl ödeneceğini bilmediğini ifade etmiştir (Akalin, 2014: 127). Bu sözlerden de anlaşılacağı üzere ekonomik bağımlılık, Amerika Birleşik Devletleri ile ilişkilerin belirlenmesinde temel bir başlangıç noktasını oluşturmuştur. Bakanlar Kurulu tutanaklarına baktığımızda, bu tezi destekleyen başka kayıtlarda bulunmaktadır. Örneğin, 17 Haziran 1960'ta Bakanlar Kurulu dördüncü toplantısında Amerikalıların askeri yönetime olumlu yaklaşımları ve yardım konusunda istekli oluşları, Şefik İnanc tarafından bir “müjde” olarak şu şekilde ifade edilmiştir:

“(ABD)Yardım Heyeti Başkanı geldi. “Peşinen söyleyeyim, her türlü Amerikan yardımını bekleyebilirsiniz. Vecibemizdir. Bundan sonra ne kadar süratli çalışırsak, yardım da o kadar süratli gelecektir. Biz memleketin çıkardığı hükûmeti pek tutmuyorduk. Yardım edeceğiz dedi. “Yardım” lafını kendisi telaffuz etti. Hollandalı da aynı meseleyi konuştu. Bunu bir beşâret ”(müjde” haberi olarak arz etmek istiyorum.” (Koçak, 2010: 178)

Bakanların, Amerikalılardan gelecek yardım teklifini müjde olarak algılamaları doğal bir durumdur. Çünkü, bir önceki bölümde de belirttiğimiz üzere, iktidarı devraldıklarında memur

maaşlarının ödenemeyeceği kadar tükenmiş bir hazine vardır. Ayrıca, bir önceki hükûmetin yapmış olduğu borçlanma taahhütlerinden kaynaklı ödemeler de ekonomi üzerinde ayrı bir yük teşkil etmektedir. Nitekim, 15 Eylül 1960'ta yapılan Bakanlar Kurulu otuz üçüncü toplantısında, Demokrat Parti Hükûmeti'nin geri ödemeyi hesap etmeden borç aldığı ifade edilmiş ve bu borçların ödemesine ilişkin alternatif çözümler üretilmeye çalışılmıştır. Toplantıda, Cemal Gürsel bu durumu tarif ederken anlaşmaları yapanların bunun altından kalkacaklarına inanarak imza etmediklerini ifade etmiştir (Koçak, 2010: 478). Ancak, şunu belirtmek lazımdır ki yeni hükûmet, Amerika Birleşik Devletleri'nden gelebilecek yardımlara karşı tedbirli bir tutum takınmayı da ihmal etmemiştir. Bunun da örneğini 20 Haziran 1960'ta yapılan Bakanlar Kurulu beşinci toplantısında görmek mümkündür. Bakanlar, Amerika Birleşik Devletleri'nin yapmak istediği buğday yardımına karşı tedbirli yaklaşmışlardır. Bu tedbirli yaklaşımın temelinde, Demokrat Parti döneminde kontrolsüzce borç alındığının düşünülmesi ve Amerika Birleşik Devletleri'nin yardımlarını şartlı yapıyor olması vardır. Toplantıda, Ekrem Alican'ın Amerikalıların buğday yardımı teklifinden bahsetmesine karşılık, Bayındırlık Bakanı Daniş Koper ve Cihat İren bu durumu şu sözlerle ifade etmiştir:

“DÂNİŞ KOPER: Bu yardımları bir de şarta bağlarlar. ‘İhrâcat yapmayacaksınız’ derler. Böyle bir şart varsa, kabul etmemek doğrudur.

CİHAT İREN: Müstacel bir şey değildir. Krom karşılığı gelen buğdaydan ihtiyacı karşılarız. Binâenaleyh, eski hükûmetin zihniyetiyle hareket edip, ‘ne olursa alalım’ demeyeceğiz.” (Koçak, 2010: 192)

Nitekim, 1948-1959 tarihleri arasında Amerika Birleşik Devletleri'nden alınan toplam yardım miktarı 789.500.000 dolardır (Oran, 2009: 553). Demokrat Parti Hükûmeti, 4 Ağustos 1958 tarihli kararları aldığında Amerika Birleşik Devletleri ve diğer Batı ülkelerine toplam borcu 600.000.000 dolardır. Demokrat Parti, 4 Ağustos kararlarını aldıktan sonradır ki ödemelerin ertelenmesini bu ülkelere kabul ettirebilmiş ve 359.000.000 dolarlık yeni bir kredi taahhüdüne dahi girmiştir (Boratav, 2005: 111). Bakanlar Kurulu toplantısında tartışılan borçlanma anlaşmalarından birisi de bu anlaşmadır. Ancak Milli Birlik Komitesi Hükûmeti'nin Demokrat Parti Hükûmeti'ni borçlanma bağlamında eleştirmesine rağmen bu dönemde de dış borç alınmaya devam edilmiştir. Örneğin, 6 Haziran 1961'de Federal Almanya ile Türkiye Hükûmeti arasında 200.000.000 marklık bir borç anlaşması yapılmıştır (Tunçkanat, 1975: 132). Fakat bu anlaşma, Kurucu Meclis'te yapılan ilgili konuşmalarda Demokrat Parti döneminde yapılan borçlanma anlaşmalarından farklı bir bağlamda değerlendirilmiştir. Nitekim bu anlaşma Kurucu Mecliste görüşülürken Maliye Bakanı Kemal Kurdaş; daha önce alınan 50.000.000 dolarlık kredi anlaşması ve bahsi geçen 200.000.000 marklık kredi anlaşmasının ne yaptığını bilen bir hükûmet tarafından alındığını, Türk ulusunun bağımsızlığına zarar getirmediğini söylemiştir (Tunçkanat, 1975: 138). Ancak hükûmetin söylemleri bu şekilde olsa bile 1960 ile 1962 yılları arasında Amerika Birleşik Devletleri'nden 186.300.000 dolar yardım alındığı görülmektedir (Oran, 2009: 553). Dolayısıyla Türkiye'nin ekonomik bağımlılığından kaynaklı borçlanma siyaseti bu dönemde de yeni hükûmet tarafından şikâyet konusu edilmesine rağmen değiştirilmemiştir ve Amerika Birleşik Devletleri ile ilişkilerin temel dinamiklerinden birisini oluşturmuştur.

3. Sonuç

Atatürk'ün ölümü sonrası Türkiye, İkinci Dünya Savaşı gibi büyük bir tehlike ile karşı karşıya kalmış; bu tehlikenin bir sonucu olarak dış politikasını güvenliğini sağlama endişesi ile oluşturmaya başlamıştır. Savaş sırasında Batı ve Amerika ile kurulmaya başlanan olumlu ilişkiler, savaş sonrasında da devam etmiştir. Çünkü Türkiye, ekonomik kaygıların yanı sıra Sovyetler Birliği gibi bir güvenlik tehdidi ile de karşı karşıya kalınca yönünü tamamen Batı'ya çevirmek zorunda kalmış, ekonomik kalkınmasını ve güvenliğini Batı ile entegre olarak sağlamaya çalışmıştır. Bu durum, Atatürk döneminde izlenen bağımsızlıkçı politikalardan

kopuşu da beraberinde getirmiştir. Demokrat Parti döneminde Batı ve özellikle Amerika Birleşik Devletleri ile yoğunlaşan ilişkiler bir müddet sonra Türkiye için ekonomik bağımlılığı da beraberinde getirmiş; Türkiye, kendisini Amerika Birleşik Devletleri ve Batılı ülkelerden pek çok kez borç ister hâlde bulmuştur. Nitekim 27 Mayıs darbesini yapan subayların memur maaşlarını ödeyecek para bulamaması, adeta boş bir hazine devralındığını da göstermektedir. Tutanak metinlerinden de okuduğumuz üzere önceki dönemde alınan borçlar yeni hükûmet için ciddi bir problem teşkil etmektedir. 27 Mayıs darbesini yapan subayların gerçekten Atatürk'ün bağımsızlıkçı dış politikasını benimseyip benimsemedikleri bir muamma olsa da devraldıkları ekonominin kendilerini Amerika Birleşik Devletleri ile ilişkilerini geliştirmek zorunda bıraktığı muhakkaktır. Nitekim 1960-1962 yılları arasında alınan borçlarda bunu göstermektedir. Böyle bir durumda akla SSCB'den yardım alınması alternatifi gelebilir. Ancak unutmamak lazımdır ki Türkiye, 1952'de NATO'ya girdikten sonra sadece ekonomisini değil, ordusunu ve güvenliğini de NATO ve Batı konseptine göre belirlemiştir. Nitekim darbeyi yapan subaylara baktığımızda Albay Alparslan Türkeş gibi genç subayların NATO konsepti doğrultusunda yetişmiş subaylar oldukları görülmektedir. Soğuk Savaş'ın kızıştığı bir dönemde darbeyi yapan subayların Türkiye'nin yönünü değiştirmek gibi riskli bir hamleyi göze alamayacakları, alsalar dahi ekonomiden askeriye kadar çok geniş çaplı bir program uygulamak zorunda kalacakları ve sayısız tehlikeyle karşılaşacakları ortadadır. Zaten ekonomik durumun kötü oluşu, böyle bir hamle yapma düşüncesini dahi engellemiş olmalıdır. Tutanaklardan ve Gürsel-Warren görüşmesinden de gördüğümüz üzere devralınan hazinenin durumu ve Demokrat Parti döneminde alınan borçlar, Amerika Birleşik Devletleri ile ilişkilerin belirlenmesinde son derece etkili olmuş ve daha bağımsızlıkçı adımlar atılmasını engellemiş olmalıdır. Nitekim Milli Birlik Komitesi döneminde de dış borçlanmanın devam ettiği görülmektedir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi. (1960, 16 Haziran). Yer 7-40-16, belge tarihi: 16.06.1960, kurum 30-1-0-0 / Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü.

Basılı Kaynaklar

Ak Devrim. (1960). Ankara: Başbakanlık Devlet Basımevi.

Akalın, C. (1999). *Uluslararası ilişkiler ortamında 27 Mayıs hareketi* (Doktora tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Ataöv, T. (2006). *Amerika, NATO ve Türkiye*. İstanbul: İleri Yayınları.

Boratav, K. (2005). *Türkiye iktisat tarihi (1908-2002)*. Ankara: İmge Kitabevi.

Dağlı, N., & Aktürk, B. (1988). *Hükûmetler ve programları 1960-1980*. Ankara: T.B.M.M. Basımevi.

Eroğul, C. (2014). *Demokrat Parti tarihi ve ideolojisi*. İstanbul: Yordam Kitap.

Foreign Relations of the United States. (1958-1960). *Eastern Europe; Finland; Greece; Turkey* (Vol. 10, Part 2). 926 s.

Koçak, C. (2010). *27 Mayıs Bakanlar Kurulu tutanakları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Oran, B. (2009). *Türk dış politikası* (C. 1). İstanbul: İletişim Yayınları.

Resmi Gazete. (1960, 16 Mayıs). Milli Birlik Komitesi 27 Numaralı Tebliği, Sayı: 10515.

- Sarıkoyuncu Değerli, E. (2012). Demokrat Parti döneminde Türkiye'nin Kıbrıs politikası (1950-1960). *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 6(11), 85-101. T.B.M.M. (11. Dönem, 1. Cilt). *Tutanak Dergisi*
- Tuncer, H. (2013). *Menderes'in dış politikası*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Tunçkanat, H. (1975). *İkili anlaşmaların içyüzü*. Ankara: Tekin Yayınevi.
- Yetkin, Ç. (2014). *Karşı devrim*. Ankara: Kilit Yayınları.